

Nataša Mataušić

muzejska savjetnica, doktorica povijesnih znanosti

mob: 00385997024506

E-mail: nmatausic@gmail.com

LIJEČNIK ANTUN NAJŽAR, ZLOČINAC ILI SPASITELJ SRPSKE DJECE U „PRIHVATILIŠTU ZA DJECU IZBJEGLICA” U SISKU?

Sažetak: Rad se odnosi na jedno konkretno pitanje: da li je liječnik Antun Najžar bio zločinac ili spasitelj srpske djece u „Prihvatilištu za djecu izbjeglica” u Sisku. Povod za pisanje teksta revizionistički su napisi u tisku i stručnim časopisima, sudjelovanje „uglednih gostiju” na opskurnim hrvatskim TV postajama, ali i zaključci konferencije o „Prihvatilištu za djecu izbjeglica u Sisku” koji nastoje prikazati ovo „prihvatilište” kao uljuđeno mjesto na kojem se vodila briga o tamo smještenoj srpskoj djeci, a njegovog „nadstojnika i režisera” dr. Antuna Najžara kao spasitelja djece, koji je usprkos svim njegovim zaslugama nepravedno osuđen na smrt. Temeljem izvornih arhivskih dokumenata sa saslušanja mnogobrojnih svjedoka pred komisijama za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača dokazala sam da to nije bilo nikakvo „prihvatilište” već ustaški logor za djecu, te da je njegovog upravitelja dr. Antuna Najžara sustigla zaslužena kazna.

Ključne riječi: ustaški logor, „Prihvatilište za djecu izbjeglica”, Sisak, dr Antun Najžar, Diana Budisavljević, srpska djeca, Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, revizionizam

Logorski sustav – Sisak

Sisak je grad u Hrvatskoj na obali rijeke Kupe koja nedaleko od grada utječe u Savu. Već prije Drugog svjetskog rata bio je važno prometno središte (za riječni i željeznički saobraćaj) i jedan od najvećih industrijskih gradova u Kraljevini Jugoslaviji. Jedan od najvećih industrijskih postrojenja bio je kompleks tvornica „Teslić i drug” koji se sastojao od tvornica

za proizvodnju rakije, kvasca, likera, ugljične kiseline, boca i šupljeg stakla. Do tvorničkog kompleksa vodio je industrijski željeznički kolosijek. Pred početak Drugog svjetskog rata, a nakon smrti Petra Teslića, pogoni su bili prodani ili ukinuti. Među njima i tvornica za proizvodnju stakla, tzv. „Staklana“ koja je stradala u dvije eksplozije peći (1935. i 1938).¹

Upravo će „Staklana“ u vrijeme Drugog svjetskog rata postati idealno mjesto za smještaj ustaškog sabirnog logora. Logor je započeo s radom 9. srpnja 1942. U njega su bile internirane srpske obitelji iz ratom zahvaćenih područja Banije, Korduna, Moslavine, Slavonije i Kozare, a nakon akcija „čišćenja“ terena. Tu bi se zadržale samo kraće vrijeme. Nakon selekcije za rad sposobnih muškaraca i žena, selekciju koju je obavljao dr. Antun Najžar, sposobni za rad odvedeni su na prisilni rad u zemlje Trećeg Reicha. Njihova djeca, nasilno odvojena od roditelja, bila su ostavljena na „brizi“ hrvatskoj državi. Temeljem hrvatsko-njemačkog sporazuma od 8. svibnja 1941. iz sabirnog logora u Sisku poslano je na prisilni rad 8.223 osoba.²

Ustaški sabirni logor pod zapovjedništvom Ustaške nadzorne službe³ raspušten je 25. siječnja 1943., a 27. siječnja na istom je mjestu uspostavljen logor pod zapovjedništvom njemačkih okupacionih snaga. One ga drže do 17. svibnja 1944. kada ga ponovo preuzimaju ustaške vlasti, a logor prelazi pod nadležnost centralne uprave za sve logore koja se nalazila u Jasenovcu.⁴

Dana 3. kolovoza 1942., nakon dolaska prvog transporta sa srpskom djecom iz ustaških sabirnih logora u Mlaci i Jablancu u Sisku je uspostavljeno „Prihvatilište za djecu izbjeglica“. Bilo je u nadležnosti Ministarstva udružbe (tj. socijalne skrbi) Nezavisne Države Hrvatske (NDH), ali pod stvarnom upravom Ustaške nadzorne službe, zadužene za sve logore u NDH. Za upravitelja „Prihvatilišta“ postavljen je liječnik Antun Najžar.⁵

¹ Vidi HR-DASK-4, GPS/B-II, 6/9. Situacija Tvornice stakla P. Teslića iz 1930. godine i Situacijski nacrt industrijskog kompleksa P. Teslića s legendama iz ožujka 1939. godine.

² HR-HDA-226, MZU NDH, kut. 15. Prema „Izkazu osoba, koje su angažirane u Njemačku preko Izseljeničkog odsjeka iz sabirališta (logora)“ iz sabirnog logora u Sisku tijekom srpnja, dakle, neposredno po završetku operacije „Zapadna Bosna“ i neposredno pred dolazak prvog transporta djece iz logora Stara Gradiška i okolnih sabirnih bilo „angažirano“ 3.892 osoba.

³ Odredbom ministra unutarnjih poslova od 4. svibnja 1941. godine uspostavljeno je Ravnateljstvo za javni red i sigurnost (RAVSIGUR) kao redovna redarstvena ustanova u cilju provođenja „jedinstvene organizacije i rada svih redarstvenih oblasti Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ i nadzora nad svim policijskim službama. Za ravnatelja RAVSIGURA bio je postavljen Eugen Dido Kvaternik. RAVSIGUR je bio standardna, regularna policija, ali s posve ograničenim pravima. Naime 16. kolovoza 1941. godine osnovana je paralelna ustaška policijska služba Ustaška nadzorna služba (UNS) kao tajna državna policija izgrađena po uzoru na njemački Gestapo (kojoj na čelu također bio Eugen Kvaternik kao ustaški nadzorni povjerenik). Ona je vremenom prerasla u najjaču policijsku ustanovu u NDH. Njezin zadatak i dužnost bio je „spriječavati svaku djelatnost, koja bi ugrožavala slobodu i nezavisnost Nezavisne Države Hrvatske, mir, spokojnost i sigurnost hrvatskog naroda i tekovine oslobodilačke borbe Hrvatskog ustaškog pokreta.“ Vidi u: *Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 22. kolovoza do 6. rujna 1941., Knjiga V. (svezak 41–50)*, str. 78–80. Isto: *Narodne novine*, od 25. kolovoza 1941. godine, br. 110. U siječnju 1943. UNS je ukinut, a njegove nadležnosti preuzima Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost.

⁴ O tome vidi više u: Dizdar, Z., „Logori na području sjeverozapadne Hrvatske u toku Drugoga svjetskoga rata 1941–1945. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 22, br. 1–2 (Zagreb, 1990.), str. 97–98.

⁵ HR-HDA-1234, Konferencija za društvenu aktivnost žena, ZB-KONF-4/383, „Zapisnik o saslušanju

„Prihvatilište za djecu izbjeglica“ u Sisku – ustaški logor za djecu

U srpnju 1942. započela je velika akcija spašavanja srpske djece zatočene u ustaškim sabirnim logorima koju je vodila i organizirala Diana Budisavljević. Njena je akcija među upućenima bila poznata kao „Akcija Diana Budisavljević“. U prva dva transporta iz logora Stara Gradiška dopremljeno je u Zagreb 1.350 djece, koja su smještena u Dječji dom u Jastrebarskom. U Jastrebarsko je 31. srpnja smješteno još 850 djece iz ustaškog sabirnog logora u Jablancu.⁷ Ona manja i bolesna djeca iz ovog transporta smještena su u Dječji dom na Josipovcu i Zavodu za odgoj gluhonijeme djece u Zagrebu. Akcija preuzimanja djece iz ustaških sabirnih logora se nastavila, ali u Jastrebarskom više nije bilo mjesta. Trebalo je hitno naći novu lokaciju.

Transport 906 djece iz ustaških sabirnih logora u Mlaci i Jablancu zaustavio se na Željzničkom kolodvoru u Sisku 3. kolovoza 1942. godine. Dva teretna vagona s dojenčadi, malom, slabom i bolesnom nastavila su nakon poduzetog, bezrazložnog čekanja, put Zagreba. 800 djece ostalo je u Sisku.

Događaje prije dolaska djece u Sisak opisuje dr. Antun Najžar na saslušanju pred Kotarskom komisijom za ratne zločine Sisak u veljači 1946. godine.⁸ Prema Najžaru, krajem srpnja 1942. godine na inicijativu Kamila Breslera⁹ održan je sastanak u Gradskoj vijećnici po pitanju smještaja „djece koja su trebala stignuti u Sisak iz Mlake odnosno iz raznih ustaških koncentracija logora u N.D.H. a koja su djeca bila oteta od roditelja koji su bili u logoru ili su pobijeni ako su (...) (nećitko, op.a.) u njemačku na prisilni rad.“¹⁰ Sastanku su, osim Kamila Breslera kao predstavnika Ministarstva udružbe i liječnika An-

Antuna Najžara od 18. februara 1946.“

⁶ Mataušić, N., *Diana Budisavljević zaboravljena heroína Drugog svjetskog rata* (Zagreb, 2020., Beograd, 2021.)

⁷ HR-HDA-1722, Antifašistička fronta žena Hrvatske, AFŽ-log.-23/45, „Popis ratom postradale djece koja su došla odnosno proputovala kroz Zagreb i bila na brizi kod Prihvatne postaje Hrvatskog Crvenog križa“.

⁸ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/383, „Zapisnik o saslušanju Antuna Najžara od 18. februara 1946.“

⁹ Kamilo Bresler, (Mrkonjić Grad, Bosna i Hercegovina, 1901. – Zagreb, 1967.) Iako ga Diana Budisavljević ne uvrštava u krug svojih suradnika, on joj je kroz cijelo vrijeme rata bio najbliži i najvjerniji suradnik na koga se uvijek mogla osloniti i od koga je uvijek tražila savjet za svoja djelovanja sa ciljem spašavanja srpske djece žrtava ustaškog terora. Istinu govoreći da se takva osoba u takvo okrutno i dehumanizirano vrijeme nije nalazila na tako visokom položaju u Ministarstvu udružbe i Hrvatskog Crvenog križa njena *Akcija* ne bi nikada prerasla okvire privatne inicijative sa ciljem pomoći srpskim ženama i djeci zatočenim u ustaškim logorima. Kamilo Bresler, učitelj, profesor pedagogije, psihologije i biologije, socijalni radnik i zdravstveni prosvjetitelj, pisac članaka i knjiga iz područja pedagogije i zdravstvene zaštite, osnivač, pokretač i urednik novina i časopisa, pjevačkih i tamburaških društava, prevodilac s njemačkog jezika, redatelj obrazovnih nastavnih filmova i glumac, glazbenik, humanist, socijalist i antifašist bio je osoba bez kojeg akcija spašavanja srpske djece iz ustaških logora ne bi bila moguća ili bi njeni rezultati bili puno skromniji. No usprkos tome, poslije završetka Drugoga svjetskoga rata nije dobio zaslužen priznanje. U vrijeme NDH imao je visoku funkciju u Ministarstvu udružbe (socijalne skri), ali nikada nije bio članom ustaškog pokreta, kao uostalom ni komunističke partije.

¹⁰ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/383, „Zapisnik o saslušanju Antuna Najžara od 18. februara 1946.“

tuna Najžara, prisustvovali dr. Niktopolion Nikša Černozubov, nadstojnik Epidemiološkog zavoda u Zagrebu, Ante Dumbović,¹¹ učitelj, Josip Stürmer, gradonačelnik Siska, Roko Faget, „logornik ustaškog logora Sisak“, predsjednica ženske ustaške loze Julijana Šepić i jedan neimenovani djelatnik Hrvatskog Crvenog križa (HCK) iz Zagreba. Za voditelja „dječjeg prihvatilišta“ predložen je Najžar, što je Ministarstvo udružbe potvrdilo svojim dekretom dva tjedna kasnije. Njegova je dužnost bila „opskrba, medicina i higijena djece kao i organizacija logora, primanje i otpuštanje liječnika i sestara pomoćnica kao stručnog osoblja (...) voditi brigu o svemu što se događa u logoru s pravom kontroliranja svega rada i poslovanja u logoru.”¹², ali nije smio „kontrolirati rad Dumbovića koji je bio postavljen po ministarstvu udružbe iz Zagreba te je istom bio i izravno podređen na dužnosti vođenja evidencije o broju primljene djece umrle i kolonizirane.”¹³

Na prijedlog gradonačelnika Siska Josipa Stürmera, za smještaj djece određena je nedovršena zgrada „Jugosokola“, tzv. „Sokolana“, Pučka škola u Novom Sisku, te jedna dvorana u samostanu časnih sestara milosrdnica sv. Vinka. Pregledom zgrada (Bresler, Černozubov, Najžar) bilo je utvrđeno da su dvorana u samostanu sestara sv. Vinka (vjerojatno se radi o dvorani u školi časnih sestara pored samostana, op.a.) kao i Pučka škola u Sisku „sposobne da odma prime djecu, dok Sokolana nije zato bila sposobna i bili su potrebni izvjesni opravci. Na Sokolani je bilo potrebno popraviti jedan dio prozora vrata kao i stubište kao i u prizemlju u dvorani gdje je bio beton postaviti daske (...)”¹⁴ Za predviđene popravke Najžar je dobio od Crvenog križa kredit od 400.000 kuna, a od Ministarstva udružbe još daljnjih 3.000.000 kuna. Dobivenim novcima mogao je raspolagati jedino on. Novac je trebao biti iskorišten za popravak prostorija u kojima su bila smještena djeca, za nabavu lijekova i prehranu djece. No iako je dobio dovoljno novca, sudeći prema kasnijim opisima mjesta gdje su djeca bila smještena, nikakvi radovi na popravku nisu bili izvršeni.

U sva tri transporta 3, 4. i 5. kolovoza iz ustaških sabirnih logora u Mlaci, Jablancu i Košutarici, selima nasilno iseljenog srpskog stanovništva nedaleko od Jasenovca, Diana Budisavljević sa dobrovoljnim sestrama HCK preuzela je 2.956 djece od kojih je 2.000 bilo smješteno u Sisku. Prema „Popisu ratom postradale djece koja su došla odnosno proputovala kroz Zagreb i bila na brizi kod Prihvatne postaje Hrvatskog Crvenog križa“, u Sisak je 4. kolovoza 1942. dopremljen još jedan transport s djecom iz ustaškog logora Stara Gradiška. U njemu je bilo 650 djece koja su dopremljena u pratnji ustaških vojnika.¹⁵ Djelatnik Ministarstva udružbe Mihajlo Komunikicki 8. je kolovoza dopremio još 72 djece iz Prijedora,¹⁶ što bi značilo da je u

¹¹ O Anti Dumboviću vidi: Mataušić, N., „Rad prihvatilišta za djecu izbjeglica u Sisku i djelovanje učitelja Ante Dumbovića“, *Zbornik Janković*, Vol. VI, No. 7 (Bjelovar, 2022.), str. 212–281.

¹² HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/383, „Zapisnik o saslušanju Antuna Najžara od 18. februara 1946.“

¹³ Isto.

¹⁴ Isto.

¹⁵ HR-HDA-1722, AFŽ-log.-23/45.

¹⁶ HR-HDA-1722, AFŽ-log.-23/32. Izvod iz izjave Mihajla Komunikickog od 10. listopada 1945. godine. Integralnu verziju Zapisnika donosi Miletić A., u *Koncentracioni logor Jasenovac, Knjiga IV* (Jagodina, 2007.), str. 336–342, pod nazivom „Zapažanja činovnika Ministarstva udružbe NDH Mihajla Komunikickog

logor u Sisak dopremljeno 2.722 djece koju možemo nazivati „kozaračkom“. Ali, broj djece u „Prihvatilištu“ bio je puno veći, jer su i djeca iz ustaškog sabirnog logora u Sisku, nasilno odvojena od svojih roditelja koji su poslani na prisilni rad. bila premještena u „Prihvatilište“ gdje su dijelila istu tragičnu sudbinu kao i tamo dopremljena kozaračka djeca.¹⁷

Djeca su bila razmještena na nekoliko lokacija u gradu: samostanu sestara milosrdnica Družbe sv. Vinka, Pučkoj školi Sisak–Novi, „Sokolani“, skladištu solane „Reiss“, tzv. „Solani“ i Križarskom domu (zgrada Gucci, odmah pored „Sokolane“).

U velikoj dvorani samostana sestara sv. Vinka u Ulici kralja Tomislava bilo je smješteno oko 300 djece, starosti od mjesec dana do tri godine. „Šef“ ovog odjela bio je liječnik Ivan Spitzer¹⁸ iz Zagreba, a kao pomoćnice radile su dvije medicinske sestre iz Zagreba, te dobrovoljna sestra HCK iz Siska. Dvije časne sestre sv. Vinka kuhale su hranu i kraće se vrijeme brinule o djeci. Tu je bilo zaposleno i jedanaest žena iz Siska.

U Pučkoj školi Sisak–Novi bilo je smješteno oko 250 djece (u prizemlju i na prvom katu zgrade škole). Na prvom katu nalazile su se tri prostorije za smještaj djece i ambulanta u kojoj su radile sestre pomoćnice HCK iz Zagreba, te tri liječnika koji su se izmjenjivali u službi. O djeci se brinulo 18 žena iz ustaškog sabirnog logora „Staklana“, a pod nadzorom ustaških vojnika. U prizemlju škole bile su dvije prostorije za dojenčad, „kancelarija-skladište“, centralna kuhinja i praonica rublja. Skladište (ekonomiju) su vodile prvih pet tjedana časne sestre dominikanke iz Zagreba.

U prizemlju „Sokolane“ nalazila se velika sala s pozornicom, na podu koje su bile smještene djeca. Tu se nalazila centralna kuhinja, mala soba za smještaj djece i ambulanta. I ovdje su kao liječnici radili Ivan Spitzer, Lazar Margulies, Leopold Auf i Briški, a pomoćnice su bile časne sestre dominikanke Zagreba (glavna časna sestra Imakulata Klobučar). U kuhinji je bilo zaposleno jedanaest kuharica i čistačica, u sobi s pozornicom dvanaest žena, a u maloj sobi još pet žena, zaposlenica logora. Na prvom katu „Sokolane“ bile su dvije sobe. U većoj sobi bila su smještena djeca, dok je manja soba neko vrijeme služila kao mrtvačnica.¹⁹

od 10. oktobra 1945. O stanju u sistemu koncentracionih logora Jasenovac“. Ova djeca ne nalaze se na „Popisu ratom postradale djece...“.

¹⁷ O broju djece postoje različiti podaci: od 5.607 do 7.513. Prva se brojka navodi u HR-HDA-1722, AFŽ-log. 23/3 i 3a, drugu navodi Lukić, D., *Bili su samo deca* (Beograd, 2000.). Lukić u navedenoj knjizi navodi tri različita podatka o broju djece: 7.313 na str. 156, 7.513 na str. 174 i 6.693 na str. 162. Do brojke od 6.693 djece došao je zbrajanjem 2.722 kozaračke djece s 3.971 djece dopremljene iz ustaškog sabirnog logora u Sisku.

¹⁸ Ivan Spitzer (Zagreb, 1901. – Zagreb, 1950.), specijalist za dječje bolesti, Židov. Od studenog 1941. do svibnja 1942. u domobranstvu kao domobranski liječnik na položaju kod Sanskog mosta. Od svibnja do rujna 1942. vodi privatnu praksu u Zagrebu kao specijalist za dječje bolesti. Dekretom Ministarstva zdravstva postavljen je za liječnika u dječjem logoru u Sisku (samostan sv. Vinka). U drugoj polovini rujna se razbolio i više se nije vraćao na dužnost u Sisak. Po ozdravljenju postavljen je za liječnika u Svetoj Nedjelji, a nakon tri mjeseca premješten je u Karlovac gdje je ostao oko godinu i pol dana. U veljači 1946. na dužnosti je ravnatelja Dječjeg dispanzera u Sisku. Daljnja sudbina nepoznata. Za vrijeme rata, kao Židovi, stradala su tri člana njegove obitelji.

¹⁹ Opširnije o tome vidi u Mataušić, N., *Diana Budisavljević, zaboravljena heroina Drugog svjetskog rata* (Zagreb, 2019.), str. 164–177.

U skladištu solane „Reiss” radilo je šest žena na čišćenju i čuvanju zdravije djece, a u zgradi Križarskog doma (zgrada Gucci) pet žena. U „Popisu osoblja koje je radilo u dječjem logoru Sisak 1942. godine” navode se i imena grobara: Franje Videca i Lazara Poka (upravitelja groblja), mrtvozornika Davida Egića Ekštajna (Ecksteina, op.a.), te raskužitelja Josipa Pećarine.²⁰

Smrtnost djece u „Prihvatilištu za djecu izbjeglica” u Sisku bila je izuzetno velika. O tome svjedoči „Izveštaj o dječjem prihvatilištu u Sisku” sa prilogom o „pomor(u) djece” koji je Ministarstvu udružbe i Ministarstvu zdravstva 7. rujna 1942. godine uputio nadstojnik „prihvatilišta” Antun Najžar. Prema prilogu o „pomoru djece” rađenom na temelju „ (...) izkaza Gradskog fizikata u Sisku od 7.VIII. do 31.VIII. 1942.” umrlo je 515 djece. U prostorijama ženskog samostana sv. Vinka 209, u „Sokolani” 141, Školi Sisak–Novi 151, „Solani” tri i u bolnici jedanaestoro djece. U primjedbi na kraju popisa navodi se da je jedno dijete umrlo 6. kolovoza 1942. godine, prilikom transporta djece iz vagona u Raskužnu stanicu (dakle sveukupno 516 djece).²¹ Dva tjedna nakon Najžarovog „Izveštaja”, na adresu Odjela za društveno osiguranje, zaštitu i skrb Ministarstva udružbe stigao je i „Izveštaj o razmještaju djece i brojnom stanju u prihvatilištu na dan 25. rujna 1942. godine” Ante Dumbovića. Prema njegovom „Izveštaju”, u prihvatilištu je do 25. rujna umrlo 965 djece, od kojih se samo za njih 201 znalo puno ime i prezime. To bi značilo da je u samo dva tjedna umrlo još 161 dijete, više od deset dnevno.²² Dana 17. rujna 1942. pročelnik Odjela društvenog osiguranja, zaštite i skrbi Ministarstva udružbe Salih Kulović²³ poslao je dopis Ministarstvu zdravstva u Zagrebu s molbom da odredi komisiju „koja će na mjestu utvrditi razloge tako velike smrtnosti djece u Dječjem prihvatilištu u Sisku, koje je pod nadzorom ovog Ministarstva (...).”²⁴

²⁰ HR-HDA-1722, AFŽ-log.-23/40, „Popis osoblja koje je radilo u dječjem logoru Sisak 1942. godine.”

²¹ HR-HDA-226, MZU NDH, Glavno ravnateljstvo zdravstva, Broj: 71023-I-2-1942 (61.832), kut. 147. O broju umrle djece također postoje različiti podaci. „Prema knjizi *Žene hrvatske u NOB-i, Knjiga 2* (Zagreb, 1955.), str. 389, „u logoru je do 26. IX. umrlo oko 1.600“, a u listopadu iste godine još „105 novorođenčadi i dojenčadi”, sveukupno 1.705 umrle djece. Ante Dumbović načinio je popis od 1.152 umrle djece, a Dragoje Lukić navodi brojku od 1.601 umrlog djeteta. Opširnije u Mataušić, N., *Diana Budisavljević zaboravljena heroína Drugog svjetskog rata* (Zagreb, 2019.), str. 337–340.

²² MŽG, Beograd, Arhiva, OF Dragoje Lukić, „Ante Dumbović: Izveštaj o razmještaju djece i brojnom stanju u prihvatilištu na dan 25. rujna 1942. godine”.

²³ Salih (Salko) Kulović (Kakanj, BiH, 1901. – Zagreb, 1980.), doktor prava. Ugledni član zagrebačkog muslimanskog društva („Društvo zagrebačkih muslimana”). Član Odbora zaklade za izgradnju džamije. Za vrijeme Drugog svjetskog rata pročelnik Odjela društvenog osiguranja, zaštite i skrbi Ministarstva udružbe (nadređen Kamilu Bresleru, a podređen Lovri Sušiću, ministru). Njegovim zalaganjem donijeta je odredba o udomljavanju djece u obitelji koja je donijela spas velikom broju srpske pravoslavne djece dovedene iz ustaških logora i sabirališta. Dočekao je djecu iz prvog transporta iz logora Stara Gradiška i otpratio ih do Jastrebarskog. Po dolasku drugog transporta djece, nije mogao suspregnuti suze. (Vidi u: Ogrizović, S., *Zagreb se bori* (Zagreb, 1977.), str. 294. Po završetku rata radi u Zemaljskom uredu za socijalno osiguranje, a od 1955. godine Načelnik je Odjela zdravstvenog osiguranja u Ministarstvu socijalne politike. Godine 1949. odlikovan je Ordenom rada. Umro je u Zagrebu 1980. godine.

²⁴ HR-HDA-226, MZU NDH, Glavno ravnateljstvo zdravstva, Broj: 71023-I-2-1942 (61.832), kut. 147.

Temeljem ovog dopisa HCK poslao je u Sisak dobrovoljne sestre HCK Janu Koch²⁵, Veru Luketić i Dragicu Habazin²⁶. Prije odlaska Kamilo Bresler ih je savjetovao da vjeruju jedino Anti Dumboviću, te „da je taj logor t.j. 'prihvatilište za djecu izbjeglica' potpuno u rukama ustaša, da se samo formalno nalazi u kompetenciji 'ministarstva udružbe', a inače je u sastavu sabirnog logora.”²⁷

Tom su prilikom sestre obišle Školsku polikliniku smještenu u staroj oronuloj zgradi, u žici i sa zastavom Hrvatskog Crvenog križa. U njoj se nalazilo 160 bolesne, uglavnom male djece, koja su bila zamotana u dronjke i ležala na prljavoj slami, natopljenoj mokraćom i izmetinama. Djeci su društvo pravile jedino muhe, kojih je bilo na tisuće. Uz pomoć zatočenica ustaškog sabirnog logora sestre HCK oribale su pod, unijele svježiu slamu, prekrile ih plahtama i dekama „kojih je bilo prepuno skladište, baš kao i suda i žlica... koje je Najžar držao u skladištu.” Obišle su i „Solanu” oko koje je također bila potegnuta žica. „Solana, gola golcata zgrada, sva od betona, neugodno hladna. Na podu ni krpe, ni slame. Zidovi, godinama zasićeni solju, isparuju tešku vlagu, koja grize oči i peče u grlu. U toj hladnoći apatično sjede četiri zatočenice. Premda je već odavno prošlo tri sata poslije podne, djeca još toga dana nisu ništa jela. Bila su puna gnojnih rana i krasta, a svakome djetetu curio je iz uha gnoj. Jadna su djeca neopisivo zaudarala. Njihove oči bile su upaljene i gusto suzile. Plač djeteta jezivo je odjekivao u tim hladnim zidinama... Bilo nam je jasno da djecu treba što prije odvesti iz Siska... mlade su slali u Njemačku na rad, a djecu su prepuštali Crvenom križu. Grozote, koje sam vidjela pri dijelje(nju) roditelja od

²⁵ Jana Koch, r. Fogl (Zagreb, 1905. – Zagreb, 1986.), socijalna radnica i književnica. Početkom rata bila je namještena u Glavnom odboru Crvenog križa kao voditeljica podmlatka. Kao ilegalna aktivistica NOP-a radi na prihvaćanju i smještaju ilegalaca prije njihovog odlaska u partizane, te iz skladišta Crvenog križa izdvaja veće količine lijekova i drugog sanitetskog materijala, odjeće i obuće za zatočenike ustaških logora u Kerestincu i Lepoglavi. Aktivna je i na Prihvatnoj stanici Crvenog križa na zagrebačkom Glavnom kolodvoru gdje surađuje s predstavnicima Rdečeg križa. Dočekuje transporte s deportiranim Slovencima, Srbima koji odlaze na prisilni rad i Židovima, te ih s drugim članovima i članicama HCK okrepljuje čajem i kavom, opskrbljuje hranom, lijekovima, cigaretama, te krijumčari ceduljice s porukama. U srpnju 1942. godine kao dobrovoljna sestra HCK odlazi po djecu u Staru Gradišku (prvi transport djece od 11. srpnja). Ono što je tada vidjela i doživjela najbolje oslikavaju njene riječi: „Još jednom to sve ne bih mogla preživjeti.“ Po dolasku djece u Zagreb sudjeluje u njihovom pranju, raskuživanju, hranjenju, odijevanju i smještaju, opskrbljivala prihvatilišta za djecu u Zagrebu i izvan njega... Iz transporta djece iz logora Stara Gradiška, koji je 17. kolovoza 1942. godine stigao u Zagreb u pratnji ustaških vojnika, uzela je bezimenu desetomjesečnu djevojčicu. Dala joj ime Duška i sigurnost obiteljskog doma. Na poziv HCK u listopadu 1942. godine odlazi sa sestrom Dragicom Habazin u Sisak. Upravo je Koch dovela 8. veljače 1943. godine zadnju grupu od deset djece iz logora u Sisku u Zagreb.

²⁶ Dragica Habazin – „Majka” (Zagreb, 1903. – Zagreb, 1977.) još je jedna neopravdano zaboravljena heroina Drugoga svjetskoga rata. O njezinoj ulozi u akcijama spašavanja djece žrtava rata, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost, najbolje svjedoči nadimak po kojem je bila poznata: „Majka”. O njenim biografskim podacima, kao uostalom i o mnogim drugim liječnicima i liječnicama, medicinskim sestrama i dobrovoljnim sestrama Crvenog križa, koji su sudjelovali u pružanju medicinske i druge pomoći srpskoj djeci pruzetoj iz logora, naše enciklopedije i biografski leksikoni šute ili su natuknice prilično kratke. Iako nije bila neposredno uključena u krug ljudi koji su se okupljali i djelovali u okviru „Akcije Diana Budisavljević”, bila je kroz gotovo cijelo vrijeme rata, Dianinom najbližom i najvjernijom suradnicom.

²⁷ *Žene Hrvatske u NOB-i*, Knjiga 2 (Zagreb, 1955.), str. 380.

djece, neopisive su. Žene su ludjački vriskale od boli, straha i užasa. Mi smo bili potpuno nemoćni...“²⁸

O stanju u logoru u Sisku dao je 3. rujna 1945. godine izjavu pred Zemaljskom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača i Velimir Deželić, mlađi:²⁹

„ ... Najzloglasniji je bio logor u Sisku. Tu je osnovano t. zv. 'prelazna stanica' i 'prihvatilište za djecu izbjeglica', koju je navodno trebalo preseliti iz Bosne u Podravinu. Na oko vrlo humana ustanova, ali za čas se proćulo, da je 'prelazna stanica' – sabirni logor, a 'prihvatilište za djecu izbjeglica' – dječje stratište i grobnica. U tom logoru djecu su silom odvajali od majki, koje su slali na prisilni rad u Njemačku, a njihovu djecu ostavljali u 'dječjem prihvatilištu'. Djecu su tu zatvarali u prostorije zaražene pjegavcem i svim drugim zaraznim bolestima i ostavljali ih tu danima bez hrane i vode, da ovako pomru... Očajno ljutit jednog dana, što mi u Sisku nije uspjelo ništa izvidjeti, otpješačio sam izvan grada posve novom cestom i tu naišao pred nekom većom kućom na nekoliko pripitih ustaša. Zaustavili su me, legitimirali, a kako sam bio srdit zaprijetio sam im da ću se doskora vratiti i službeno ispitati, što se radi u njihovoj 'prelaznoj stanici'. Jedan me je pijani ustaša na to cinički uputio neka se popnem pod krovšte zgrade, pa ću vidjeti 'malu podružnicu prihvatne stanice'... Tu sam na pregrštima strugotina ili slame razasute po tlu, vidio petnaestak posve nagih, obešaćenih lešina djevojčica, koje su se jedva zadjevičile...“³⁰

Nakon uvida u stanje djece u „prihvatilištu“, sestrama je bilo jasno da djecu treba što prije odvesti iz Siska.

Od 22. rujna 1942. započinje preseljenje djece u Zagreb. U devet transporta u Zagreb je dovedeno 2.386 djece.³¹ Smještena su u Zavod za odgoj gluhonijeme djece, Dom za majke

²⁸ HR-HDA-1234., 10.2.1.1. (ZB-KONF-4/371)

²⁹ Velimir Deželić, mlađi, (Beč, 1888. – Zagreb, 1976.) doktor prava, socijalni radnik, književnik i političar, kazališni pisac i redatelj, ravnatelj Društva svetog Jeronima u Zagrebu (1909. – 1940.), antifašist. Kao činovnik Odjela za socijalnu politiku Banovine Hrvatske, po osnivanju NDH prelazi u Ministarstvo udružbe gdje postaje ravnatelj „Odsjeka društvene brojitbe“ (socijalne statistike). Blizak prijatelj Kamila Breslera. U siječnju 1945. godine kratko je vrijeme bio u ustaškom zatvoru (zbog kalendara u kojem nisu bili označeni državni blagdani NDH). Između ostaloga bio je članom Marijine kongregacije i Hrvatskoga katoličkog seniorata. Godine 1950. Prezidijum narodne skupštine FNRJ dodijelio je Deželiću Orden rada III reda (tada su ga dobili i Kamilo Bresler i doktorica Olga Bošnjaković). Njegova knjiga „Kakvi smo bili?: zapisi mojoj unučadi: život zagrebačke obitelji od 1827. do 1953.“ u izdanju družbe Braća Hrvatskog zmaja (2011.), pisana i literarno i znanstveno dragocjen je izvor podataka o mnogim temama hrvatske povijesti, pa tako i razdoblja NDH.

³⁰ HR-HDA-1753, OF Ivan Očak, k-127.

³¹ Prema „Popisu ratom postradale djece...“ u Zagreb je iz Siska od 22. rujna do 8. siječnja 1943. godine bilo upućeno devet grupa djece: 22. rujna 118 djece smještene u Zavod za odgoj gluhonijeme djece, 26. rujna 130 djece smještene u Zavod i na Josipovac, 30. rujna 172 djece smještene u Jeronimsku dvoranu, 11. listopada 550 djece smještene u Zavod i Karitas, 16. listopada 556 djece smještene u Zavod, Karitas i Dječji dom učiteljica, 17. listopada 400 djece smještene u Zavod i na Josipovac, 26. listopada 350 djece smještene u Zavod, te 2. studenog 1942. godine 72 djece smještene u Karitas i Zavod. Djeca koja su 8. siječnja 1943. godine stigla u Zagreb, njih 10, smještena su u Zavod. HR-HDA-1722, AFŽ-log.-8/45. Vidi i „Popis djece otpremljene u Zagreb po sestri Habazin 30.IX.1942.g.“ Na popisu se nalazi 172 djece. HR-HDA-1722, AFŽ-log.-23/18, „Popis djece odvedene sa 'Solane' i iz 'škole' u Zagreb 10.X.1942.g.“ Na popisu se nalazi 156 djece. HR-HDA-1722, AFŽ-log.-23/7.

i djecu na Josipovcu, Dom učiteljica u Kukuljevićevoj ulici, prostorije Karitasa i Jeronimsku dvoranu. Odatle su posredstvom Karitasa bila udomljena u obitelji. Zadnja grupa od desetoro djece stigla je u Zagreb 8. siječnja 1943. godine. S tim danom ukida se „dječje prihvatilište” u Sisku, ali ustaški sabirni logor i dalje je nastavio s radom.

O „prihvatilištu” u Sisku svjedoči i Glaise von Horstenau.³² U listopadu 1942. godine nakon ustaške akcije na sela Crkveni Bok, Stremen i Ivanjski Bok na Baniji, Glaise von Horstenau posjetio je logor u Sisku i navedena sela. U njegovoj pratnji bio je, osim ostalih, i ustaški krilni pobočnik Erich Lisak.³³ Horstenau opisuje: „... Nakon toga otišli smo u koncentracijski logor koji je bio smješten u nekoj tvornici (tvornici stakla „Teslić i drug”, op.a.). Užasne prilike. Malo muškaraca, mnogo žena i djece bez dovoljno odjeće, noću leže na kamenu, ucviljeni su, kukaju i plaču. 'Zapovjednik logora' (dr. Antun Najžar, op.a.) – usprkos kasnijoj Poglavnikovoj povoljnoj ocjeni, običan lupež, ignorirao sam ga, ali sam zato svojoj ustaškoj pratnji rekao: 'U ovakvim prilikama čovjeku dođe da povraća... samo da povraća, moja gospodo.' A ono najstrašnije: dvorana uz čiji uzdužni zid na oskudnoj slami, koju su zacijelo bacili ovamo samo zbog moje 'inspekcije' leži oko 50 gole djece, dijelom već mrtve, a dijelom na umoru!”³⁴ Jednom članu Glaisove pratnje, upravo Erichu Lisku, nakon što je vidio baraku u kojoj su bila smještena djeca, doista je i pozlilo.³⁵

Liječnik Antun Najžar, spasitelj srpske djece ili ratni zločinac?

Po završetku Drugog svjetskog rata komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača saslušale su tijekom 1945. i 1946. godine veliki broj osoba povezanih sa zbivanjima u „Prihvatilištu za djecu izbjeglica”: liječnike, sestre HCK, časne sestre, žene i muškarce iz Siska koji su bili zaposleni u logoru, udomitelje djece, djecu logoraše i žene zatočenice sabirnog logora.

Prema dostupnim dokumentima prvi je pred Gradskom komisijom za ratne zločine u Osijeku, 24. srpnja 1945. bio saslušan liječnik Lazar Margulies³⁶ „kao svjedok o masovnom

³² Za predstavnika Vrhovnog zapovjedništva njemačkih oružanih snaga pri Vladi NDH već je 14. travnja 1941. godine imenovan bivši austrijski časnik i general Wehrmachta Edmund Glaise von Horstenau. Do 1. studenoga 1942. godine nosio je naslov „njemački general u Zagrebu“, a od tada „opunomoćeni general u Zagrebu“. Bio je zadužen za vojne poslove njemačkog Reicha u NDH i bio njezin glavni savjetnik po vojnim pitanjima.

³³ Erich Lisak (Zagreb, 1912. – Zagreb, 1946.), ustaški pukovnik, jedan od najbližih Pavelićevih suradnika. U vrijeme posjete logoru u Sisku imao je dužnost ustaškog krilnog pobočnika, kasnije ravnatelj Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost (GRAVSIGUR-a) i državni tajnik MUP-a NDH. Vidi u: „Tko je tko u NDH“, Zagreb, 1997., str. 234.

³⁴ Edmund Glaise von Horstenau, *Zapisi iz NDH*, Zagreb, 2013., str. 162–163.

³⁵ HR-HDA-RSUP SDS, Elaborat 013.2.18., Ustroj i djelatnost MUP-a NDH, str. 34. „Podaci o logoru pravoslavaca – Srba u novembru 1942. godine u Sisku“. Iskaz daje domobranski pukovnik Rudref (Rudolf?) Steger iz Štaba I. domobranskog zbora Sisak. Opisuje pregled logora u vrijeme dolaska Horstenaua.

³⁶ Lazar Margulies (Krakov, 26. studeni 1887. – Osijek, 19. prosinca 1952.), medicinu je diplomirao na Medicinskom fakultetu u Beču 1914., gdje je neko vrijeme po završetku studija i radio. U Osijek dolazi 1920. kao vojni liječnik. Od 1936. do 1939. godine bio je član glavnog odbora Saveza jevrejskih općina, a

umorstvu djece u Sisku po ustašama³⁷. Dobrovoljna sestra HCK Dragica Habazin³⁸ svjedočila je 5. prosinca 1945. u uredu Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, odjelu Anketne komisije za utvrđivanje zločina kulturnom suradnjim s neprijateljem o stanju djece u logoru u Sisku.³⁹ U siječnju 1946. u bolnici u Petrinji saslušani su pred Okružnom komisijom za ratne zločine Banije Stjepan Begić, Đuro Vidović, Joso Stanić, Jana Bezić, Ivan Bezić, Petar Pejaković, Radomir Adžić, Berislav Jerić i Vid Raca, svi iz sela Križ, kotar Petrinja, udomitelji djece i udomljena djeca.⁴⁰

Liječnik Antun Najžar ispitan je pred Komisijom za ratne zločine Sisak 18. i 19.⁴¹ te 25. veljače 1946. kada se već nalazio u pritvoru.⁴²

Saslušanje svjedoka pred Okružnom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Sisak započelo je, prema dostupnim dokumentima, 21. veljače 1946. Toga su dana saslušani Julka Štajcer, Đuro Gobac, zatočenik sabirnog logora u Sisku i Ankica Štajcer, zatočenici sabirnog logora u Sisku.⁴³ Dana 22. veljače saslušani su: Slavica Nogić, sestra pomoćnica HCK iz Siska koja je bila zadužena za djecu u samostanu Sv. Vida Paulskog, Mirna Mastanjević, časna sestra u samostanu, Franjo Valdec, gradski grobar, Štefa Čavlović, pomoćna kuharica u „Sokolani“, Ivana Golub, na radu u „Sokolani“, Marija Alma Lesić, časna sestra, nadstojnica samostana Sv. Vinka Paulskog, Josip Marić, ekonom dječjeg logora, Pero Polovina, građanin Siska. Dana 27. veljače saslušani su liječnik Ivan Spitzer, Zlata Klemenčić, članica društva Hrvatske žene iz Siska i Ivan Ivanković, udomitelj, a 28. veljače Julija Sekereš i Nikola Mosler, građani Siska koji su svjedočili pijankama u stanu Steve Agreše, skladištara u logoru „Staklana“.⁴⁴

od 1935. do 1941. godine predsjednik Gornjogradske židovske općine u Osijeku. Povremeno je obavljao i dužnost okružnog rabina. Član osječke slobodnozidarske lože „Budnost“. Aktivan i u cionističkom pokretu, osječkoj loži Bnei Brit (*B'nai B'rith*) kojoj neposredno pred početak Drugoga svjetskoga rata postaje i predsjednikom. Liječnik u „Prihvatilištu za djecu izbjeglica“. Po drugi je put svjedočio pred istom komisijom 6. veljače 1946.

³⁷ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/377, kut. 154.

³⁸ Dragica Habazin – „Majka“ (Zagreb, 1903. – Zagreb, 1977.) još je jedna neopravdano zaboravljena heroina Drugoga svjetskoga rata. O njezinoj ulozi u akcijama spašavanja djece žrtava rata bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost najbolje svjedoči nadimak po kojem je bila poznata: „Majka“. O njenim biografskim podacima, kao uostalom i o mnogim liječnicima i liječnicama, te drugim medicinskim sestrama i dobrovoljnim sestrama Crvenog križa, koji su sudjelovali u pružanju medicinske i druge pomoći djeci pruzetoj iz logora, naše enciklopedije i biografski leksikoni šute ili su natuknice prilično kratke. Iako nije bila neposredno uključena u krug ljudi koji su se okupljali i djelovali u okviru „Akcije Diana Budisavljević“, bila je kroz gotovo cijelo vrijeme rata, Dianinom najbližom i najvjernijom suradnicom.

³⁹ HR-HDA-306, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (ZKRZ), GUZ 4676/45, str. 2, kut. 69. U Izjavi navodi imena dviju sestara koje su bile s njom: Štefica Bolčec i Darinka Pešić, obje iz Zagreba.

⁴⁰ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/380.

⁴¹ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/389.

⁴² HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/383.

⁴³ HR-HDA-1722, AFŽ-log.-23/38.

⁴⁴ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/378, kut. 154.

U razdoblju od 1. do 5. ožujka salušano je još devet svjedoka. Ponovo Slavica Nogić i liječnik Ivan Spitzer, te Anka Čop, zaposlenica logora u kupalištu „Teslić“, Drago Domanić, radnik u Tvornici kisika u Sisku, Marija Mišćević, na dužnosti u kupalištu „Teslić“, Pero Cvjetičanin, strojar u Tvornici kisika i Pepi Mraz.⁴⁵

U Narodnom odboru u Mirkovcima, 1. ožujka 1946. godine saslušane su dvije osobe koje su nakon kozaračke ofanzive završile u sabirnim logorima, odnosno u logoru u Sisku: Darinka Pučnov, Srpkinja, zemljoradnica i petnaestogodišnji mladić Kosta Batas, Srbin, oboje iz sela Mirkovca.⁴⁶

Kotarska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Glina saslušala je 30. ožujka 1946. zatočenika sabirnog logora u Sisku Stevu Lončara.

Njihovi iskazi i pedantno vođena dokumentacija o djeci u logoru, koju je uz pomoć nekoliko učiteljica iz Siska vodio Ante Dumbović kao povjerenik „Ministarstva udružbe za kolonizaciju djece“, dragocjeni su povijesni izvori za utvrđivanje činjenica o karakteru „Prihvatilišta za djecu izbjeglica“ u Sisku. Temeljem njihovih iskaza liječnik Antun Najžar bio je lišen slobode. Ako i prihvatimo mogućnost da su pojedini svjedoci davali iskaze štiteći se od eventualnih kazni i prebacivali odgovornost „na one druge“ u hijerarhiji zaduženja za brigu oko djece na višem položaju, te njihove osobne nesporazume i netrpeljivosti, kao i da su saslušanja vođena u atmosferi već unaprijed stvorenih zaključaka da je „prihvatilište“ bio logor za srpsku djecu, a sukladno tome i njegov upravitelj Antun Najžar ratni zločinac, iz svih iskaza gore navedenih svjedoka može se iščitati da je, unatoč naporima pojedinaca, Ministarstva udružbe NDH i HCK, skrb oko tamo smještene srpske djece potpuno zakazala.

Liječnik Antun Najžar po nacionalnosti je bio Slovenac. Rodio se u malom mjestu Obrežu u Sloveniji 5. lipnja 1899. Otac mu se zvao Dragutin, a majka Helena, rođena Sever. Gdje je završio Medicinski fakultet i kako se zaposlio u Hrvatskoj nisam uspjela utvrditi. Iz Zapisnika od 18. veljače 1946. sastavljenog u „kancelariji pred Kotarskom komisijom za ratne zločine Sisak“ saznajemo da je u vrijeme davanja iskaza bio oženjen i otac dvoje djece, te na „dužnosti kotarskog liječnika u Sunji“.⁴⁷ U Zapisniku od 25. veljače 1946. sastavljenom u Kotarskom narodno-oslobodilačkom odboru Sisak, kada je već bio lišen slobode, naveo je da se u Sisku nalazio od „1.XI. 1941. gdje je primio dužnost liječnika poliklinike školske.“⁴⁸ Pero Cvjetičanin, strojar u tvornici kisika u Sisku, svjedoči: „Krajem 1944. ili početkom 1945. vidio sam u uniformi ustaškog satnika dr. Najžara. Poznato mi je da je dr. Najžar vršio dužnost liječnika u školskoj poliklinici, u logoru „Staklana“, u dječjem logoru, u policijskom zatvoru i kod vojske, a osim toga je imao i privatnu ordinaciju.“⁴⁹

Okružni sud Banije u Sisku osudio ga je 31. svibnja 1946. zbog počinjenog ratnog zločina „na kaznu lišavanja slobode sa prisilnim radom u trajanju od 20 godina i gubitak

⁴⁵ HR-HDA-1234, ZB-KONF, 4/384, kut. 154.

⁴⁶ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/384, kut. 154.

⁴⁷ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/389.

⁴⁸ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/383.

⁴⁹ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/386.

političkih i građanskih prava osim roditeljskih u trajanju od 10 godina.⁵⁰ Ali, Vrhovni sud Narodne Republike Hrvatske nije prihvatio ovu presudu Okružnog suda Banije u Sisku i donio je novu presudu: smrtnu kaznu. Ovu je presudu potvrdio i Prezidijum Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije u Beogradu.

Uprava Narodne milicije – Odjel unutarnjih poslova pri Okružnom narodno-oslobodilačkom odboru Banije izvijestila je Okružni narodni sud Banije u Sisku 19. rujna 1946. o izvršenju smrtne kazne nad liječnikom Antunom Najžarom iz Sunje 18. rujna 1946.⁵¹

Revizija povijesti je nužna. Uvijek i iznova moramo preispitivati postojeće izvore i donositi nove zaključke ako su oni temeljeni na sustavnim znanstvenim istraživanjima. Kada donosimo zaključke o pojedinim događajima, procesima i osobama prema unaprijed postavljenim ciljevima uz interpretaciju izvora u skladu s već postojećim zaključcima, onda možemo govoriti, ne o reviziji, već o revizionizmu. A njega omogućuje nepostojeći sustav vrijednosti i deluzija da svatko može govoriti i pisati što hoće. I to ne samo u Hrvatskoj, već i mnogo šire. Tako je i moguće da se objavljuju knjige, drže konferencije i okrugli stolovi, snimaju dokumentarni filmovi i osnivaju opskurne TV postaje sa ciljem propagiranja ustašva i obrane onoga što se, po mom mišljenju, obraniti ne može i ne smije, ako želimo živjeti u svijetu istine i pravde. Počinjene greške komunističkih vlasti u prvim godinama po završetku Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji trebamo priznati i ne podržavati ih, ali u slučaju liječnika Antuna Najžara odluka o njegovoj smrtnoj kazni je bila sasvim opravdana koliko god se revizionisti trude dokazati suprotno.⁵²

⁵⁰ Vidi u: HR-DASK-765, Zbirka sudskih predmeta političkih procesa 1945–1951, STUP 46-1946.

⁵¹ Geiger, V., Rupiće, M., Kevo, M., Kraljević, E., Despot, Z., *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944–1946., Dokumenti, Knjiga 3, Zagreb i središnja Hrvatska* (Zagreb, 2008.), Dok. br. 375, str. 871. Prema podacima iz kartoteke ratnih zločinaca iz fonda HR-HDA-306, ZKRZ, osuđen je na strijeljanje i gubitak političkih i građanskih prava po Vrhovnom narodnom sudu u Zagrebu od 8. rujna 1946. pod brojem K 1982/46. U rubrici „Vrst zločina“, koji se poziva na dokument Zh br. 13163 („Broj općeg registra“) navedeno je „silovanje i izrabljivanje žena“. Djeca su u tom dokumentu ne spominju.

⁵² Navodim samo neke primjere: Butorac, L., „O dječjem prihvatilištu u Sisku“, u *Tkalčić-godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije*, (Zagreb, 2011.), str. 293–306., Vukić, I., Kuzman, I., „Neke spoznaje o zbrinjavanju i zdravstvenoj skrbi djece s Kozare u prihvatilištima 1942. godine“ u *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije*, Vol. XVI No 31(1), (Zagreb, 2021.), str. 67–102.. U Sisku je 30. studenoga 2018. u organizaciji Sisačke biskupije, Hrvatskih studija sveučilišta u Zagrebu i Hrvatskog katoličkog sveučilišta održan znanstveni skup „Zbrinjavanje kozaračke djece i dječje prihvatilište u Sisku 1942–1943.“ Cilj skupa, kako je navedeno u pozivu, bio je „rasvjetljavanje istine što se doista dogodilo u Sisku tijekom 1942. i 1943. godine bez ideoloških interpretacija“. Predsjednik Organizacijskog odbora mons. dr. Vlado Košić, sisački biskup i potpredsjednica istoga odbora dr. Vlatka Vukelić, predstojnica Odsjeka za povijest hrvatskih studija, široj su javnosti poznati upravo zbog svojih ideoloških (re)interpretacija kako suvremenih, tako i povijesnih događaja, a naročito onih koja se odnose na razdoblje Drugoga svjetskoga rata. Po završetku skupa sudionici su na internetskim stranicama Hrvatskih studija objavili „Priopćenje sa znanstvenog skupa“ koje je u bilo u totalnoj suprotnosti s njegovim najavljenim ciljem. Dostupno na internetskoj stranici: hrstud.unizg.hr. U organizaciji „Udruga za promicanje istine o hrvatskoj povijesti“ (predsjednik Andrija Hebrang, dopredsjednik Igor Vukić, tajnik Tihomir Dujmović) koju financira gospodin Marko Franović iz Australije, u Osijeku je 3. studenog 2022. održana u dvorani Vikarijata Đakovačke nadbiskupije javna tribina o sudbini kozaračke djece u Drugom svjetskom ratu. Organizator tribine u ime „Udruga“ bio je gospodin Pero Šola iz Đakova. Na tribini su sudjelovali novinar i publicist Igor Vukić, prof. dr. Ilija Kuzman, dr. sc. Rajka Bućin, arhivska

Vlatka Vukelić, doktorica arheologije i docentica na Fakultetu hrvatskih studija u Zagrebu jedna je od njih (uz mnoge druge), ali najagilnija u pokušajima dokazivanja da je Antun Najžar bio spasitelj srpske djece u „Prihvatilištu za djecu izbjeglica“ u Sisku i traži njegovu rehabilitaciju zbog neopravdane osude na montiranom komunističkom sudskom procesu. Njezinim sam se stavovima više puta konfrontirala u zagrebačkom tisku.⁵³ Godine 2020. gostovala je na opskurnoj televizijskoj postaji Laudato TV i iznijela čitav niz iskonstruiranih „istina“ o „Prihvatilištu za djecu izbjeglica“ u Sisku i njegovom upravitelju liječniku Antunu Najžaru.⁵⁴ Donosim izvode iz njezinih izjava i izjava svjedoka, a zaključke možete donijeti sami.

Vukelić navodi: „Pazilo se na to koliko trebaju biti kalorični obroci za djecu. Čak štoviše sva kasnija svjedočanstva o tom stanju u logoru govoriti će da su imali pet i osam obroka dnevno.“

No Đuro Vidović koji je došao u Sisak udomiti jedno dijete pred Komisijom za utvrđivanje zločina okupatora Banija ukazuje na posve suprotno: „Pored toga što su djeca bila zamazana mnogo su plakala i vikala a istovremeno i tražila kruha koga nisu dobivala iz čega zaključujem da je ishrana te djece bila vrlo slaba gotovo nikakva, dok su djeca pomagala i tražila kruha. Imao sam prilike vidjeti jedanput kada je djelana hrana i to prije podne u 9 sati kojom prilikom djeci je djelana hrana koja se sastojala od neke prozirne juhe sa nekoliko komadića sasvim siguran nisam dali repe ili makarone glavno bijelo je bilo te jednim komadićem kruha koji nije bio težu od 3-4 dkg. Takvu hranu djeca su dobivala dnevno dva puta i to u 9 sati izjutra i u 4 sata poslijepodne. Kod dijeljenja hrane nije se moglo pravilno raspodijeliti niti su mogla sva djeca dobiti s obzirom da je bila nestašica u porcijama i žlicama dako da su od 3-7 djece jeli iz iste porcije.“⁵⁵ A Ivana Golub, građanka Siska koja je bila primljena na rad u „Sokolani“ svjedoči: „Inače o prilikama u logoru poznato mi je da je hrana kvalitativno bila slaba. Varivo koje je spremeno za djecu bilo je gorkog okusa, što sam osjetila sama kada sam pojela jedanput porciju. Djeca su bila nečista, ušljiva, odjeća zamazana, mnogo djece bilo je krastavo, a ležali su na slami, koja je bila zagađena izmetinama djece, a u kojoj

savjetnica u Hrvatskom državnom arhivu i ja. Iako su kolegicu Bućin i mene dobronamjerno odgovarali od sudjelovanja na tribini, ipak smo odlučile sudjelovati, kako bismo iznijele svoje mišljenje o ovoj još uvijek polemičnoj i traumatičnoj epizodi hrvatske povijesti. Bućin i mene iznenadila je naslovna stranica „Hrvatskog tjednika“ od 11. studenoga 2022. koja je sadržavala neistinite, a za nas i uvredljive i diskreditirajuće zaključke. Ništa od onoga što je na naslovnici pisalo nije bilo točno i nije odgovaralo onome što smo govorile na tribini. Naše reagiranje na tekst dostupno je na: <https://historiografija.hr/?p=33451>. Opskurna TV postaja Laudato TV redovito ugošćuje osobe, pa i znanstvenike koji će veličati ustaški pokret i NDH, posebice novinara Igora Vukića i Vlatku Vukelić. U produkciji navadne TV postaje realiziran je i dokumentarni film „Smrtna kazna strijeljanjem“ koji nastoji rehabilitirati Antuna Najžara. Dostupno na: <https://laudato.hr/vijesti/aktualno/dokazana-je-istina-o-dobrotvoru-dr-antunu-najzaru-upravitelju-djecjeg>.

⁵³ <https://www.portalnovosti.com/natasa-matausic-u-sisku-je-bio-pravi-ustaski-djecji-logor>, pristupljeno 14. travnja 2024. https://www.glassrpske.com/lat/novosti/vijesti_dana/natasa-matausic-hrvatska-istoricarka-u-sisku-nije-bilo-nikakvo-prihvatiliste-nego-ustaski-logor-za-djecu-sa_kozare/294698?fbclid=IwAR3uHloGjPVVgHBRzqllFAUYkazy, pristupljeno 14. travnja 2024.

⁵⁴ Zahvaljujem novinaru tjednika *Novosti* Hrvoju Šimićeviću na transkripciji njezinih izlaganja na Laudato TV.

⁵⁵ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/380, kut. 154. Izvod iz saslušanja Đure Vidovića iz siječnja 1946.

je osim toga bilo mnogo ušiju, a isto tako bilo je na mjestima i crvi. Slama je mijenjana dok sam ja bila svake subote. Djeca su umirala u velikom broju – dnevno oko 30–35.⁵⁶

O ulozi Antuna Najžara u u „prihvatilištu“ Vukelić pak kaže: „Ali tu dolazimo do njegove uloge koja nije bila isključivo liječnička, već i definirana po ovim principima. Iako ne možemo reći da je imao značajnu ulogu prema vlastima NDH. Glava je po njima bio Antun Dumbović, nikako Najžar,“ te nadalje, „ (...) u cijelom procesu Najžar nije imao ovlasti da ga se smatra glavnim operativcem i glavnim čovjekom prema recimo vlasti NDH. On je bio primarno zadužen za liječničku skrb.“

Najžar će o svojoj ulozi u „Prihvatilištu“ izjaviti pred Zemaljskom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača 18. veljače 1946.: „Ljeti 1942. ne sjećam se datuma, ali to je bilo u isto vrijeme kada je osnivano dječje prihvatilište u Sisku pismenom odlukom Ministarstva udružbe odjelnog predstojnika prof. Breslera za nadstojnika i režisera toga dječjeg prihvatilišta postavljen sam ja (...). Moja se dužnost sastojala u tome da nadzirem rad sve ukupnog osoblja u logoru, zatim oko primanja i otpuštanja osoblja kao i oko isplate istog. Istovremeno sam imao za dužnost kontrolu nad nabavama svih potrepština za logor kao hranu, odjeću obuću kao i sve ostalo što je bilo potrebno za logor (...).⁵⁷ A o odnosu prema Anti Dumboviću: „Kao šef logora nisam imao pravo a niti sam to činio kontrolirao rad Dumbovića koji je bio postavljen po ministarstvu udružbe iz Zagreba, te je istom bio i izravno podređen sa dužnosti vođenja evidencije o broju primljene djece umrle i kolonizirane.“⁵⁸ Ante Dumbović će izjaviti: „Kad su ustaške vlasti, naročito logornik Faget tražili od mene izjavu o ovlaštenju za moj rad, imenovao me je moj prijatelj i drug Kamilo Bresler na vlastitu odgovornost povjerenikom za kolonizaciju izbjegličke djece te mi o tome izdao vlastoručno potpisanu izjavu.“⁵⁹

O smještaju djece Vukelić komentira: „Naravno da su liječnici i Najžar, kao i dio civila ukazati na ono što postoji kao mogućnost. U tom smislu ukazali su na prostor samostana sv. Vinka (...) na prostor netom izgrađenog objekta (...). odnosno jugoslavenskog sokola koji je bio velikim dijelom nedovršen. Znakovito je to da je doktor Najžar rekao da je objekt nedovršen i tražio da se dovrši. Čak je i iznašao sredstva za podaskavanje terena, bočnih stepenica (...).“

Znakovito bi bilo nešto drugo. Prema njegovoj izjavi u kotarskom Narodno-oslobodilačkom odboru 25. veljače 1946. Najžar je dobio „od Crvenog križa u Zagrebu 400.000 kuna kao i od ministarstva udružbe 3.000.000 kuna (...). Novac je mogao dizati samo po meni ili po licima koje sam ja zato ovlastio (...). Dakle bez mog znanja i odobrenja nije se smelo niti moglo raspolagati novcem logora a niti se bez mog znanja i odobrenja moglo bilo šta poduzeti u logoru.“ To se odnosilo i za nabavu hrane i lijekova.⁶⁰

⁵⁶ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/378.

⁵⁷ HR-HDA-1234, ZB-KONF-41/389.

⁵⁸ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/383. O Anti Dumboviću vidi u: Mataušić, N., „Rad prihvatilišta za djecu izbjeglica u Sisku i djelovanje učitelja Ante Dumbovića“ u *Zbornik Janković*, Vol. VI, No. 7 (Bjelovar, 2022.), str. 212–281.

⁵⁹ HR-HDA, AFŽ log.-23/27. Zapisnik o saslušanju Ante Dumbovića od 25. svibnja 1946. godine.

⁶⁰ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/483.

No prema svim izjavama svjedoka jasno je da nikakvi potrebni popravci nisu učinjeni, te da je nedostajalo i hrane i lijekova.

O stanju u „Sokolani“ svjedoči Đuro Vidović koji je 15. kolovoza 1942. godine, došao u Sisak preuzeti „jedno odraslije dijete koje bi istovremeno prehranio i nešto bi mi kod kuće pomoglo... dolazio (sam) u taj dječji logor koji je bio smješten u sokolani gdje sam imao vi-djeti prilike kako djeca koja su bila smještena u sokolani veoma bijedno žive. Koliko sam ja mogao primijetiti djece je bilo vrlo mnogo (...). Djeca su bila smještena po sobama sokolane i ležala su na podovima na kojima je bilo vrlo malo a na mjestima ni malo slame a osim toga prostorije su bile vrlo neuredne i nisu bile čišćene te je bilo i dječjih izmetina a manja djeca su bila i zamazana tim izmetinama (...) a o tome izgleda uprava logora kao i osoblje koje je posluživalo djecu nije vodilo brigu.“ Djeca su plakala i tražila kruha. „Gradjani odnosno seljaci koji su se sažalili nad sudbinama te djece pokušali su da dodaju nešto hrane bilo u voću ili drugom čemu kao npr. kruhu ili siru i. td. bili su u tome svome humanom postupku sprečavani od osoblja logora i od straže naoružane koja je čuvala taj logor pod izgovorom da postoji opasnost da se djeca razbole.”⁶¹

O zdravstvenoj skrbi Vukelić navodi: „(...) higijenske prilike su nešto drugo s obzirom na ogroman broj djece (...) jednostavno je bilo nemoguće na tako malom prostoru (misli na samostan sv. Vinka, op.a.) njih detektirati u tako mali broj dana i razdvajati bolesnu od zdravije djece. Jednostavno niste imali prostora da to učinite. Iako je i sam Najžar na to upućivao.“

Kako su Najžarove upute izgledale u praksi. U pučkoj školi Sisak–Novi smrtnost djece bila je najmanja. Škola je imala vodovod i kanalizaciju te znatno bolje higijenske uvjete nego druge lokacije u gradu. Prema Najžaru tu su bila smještena „najzdravija i najbolja djeca, koja bi se odmah mogla upotrebiti za kolonizaciju.“ Do 21. kolovoza 1942. godine ovdje nije bilo niti jednog smrtnog slučaja. Toga dana škola je „pretvorena u bolnicu za najteže slučajeve one djece, koja su bila u Sokolani (...). Od toga dana razumljiv je i veliki pomor djece u toj zgradi.”⁶² O razlogu zašto je teško bolesnu djecu premjestio među zdravu ne kaže ništa. Liječnik Lazar Margulies za to krivi Najžara: „Najviše krivim dr. Najžara što je, kada je, izbio pječgavac u 'Sokolani' umjesto da je tu zgradu izolirao, odnosno djecu i personal premjestio na izolirano mjesto, dao je nalog da se sve smjesti u t. zv. 'bolnicu' u školi u Starom Sisku, gdje pječgavca uopće dotle nije bilo i ako je od mene u dva maha bio upozoren da to mora imati katastrofalnih posljedica.”⁶³ Štajcer Julka, građanka Siska koja je bila primljena na radu u Pučkoj školi Sisak–Novi, svjedoči: „U toku dva mjeseca koliko sam boravila u logoru, koliko se ja sjećam, svega dva puta je došao dr. Najžar kao šef logora na pregled. Svaki put kada je došao samo je prošao kroz sobe i pogledao

⁶¹ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/380, kut. 154.

⁶² HR-HDA-226, MZU NDH, Glavno ravnateljstvo udružbe, Broj 71923.I.1942, „Izveštaj dr. Antuna Najžara Ministarstvu udružbe i Ministarstvu zdravstva o dječjem prihvatilištu u Sisku uz prilog pomor djece od 7. rujna 1942.“

⁶³ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/377, kut. 154, „ZAPISNIK sastavljen kod komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača u Osijeku 24.VII.1945. o saslušanju Dr. Margulies Lazara.“

djecu. Iza pregleda dr. Najžara nisam osjetila nikakvih promjena u pogledu poboljšanja hrane, izmjene slame, savjesnijeg liječničkog pregleda, pružanja veće liječničke pomoći i lijekova itd. mada se osjećala potreba da se u tom pravcu nešto poduzme, a što je svakako ja vjerujem morao poduzeti dr. Najžar.⁶⁴

U obranu Najžara Vukelić navodi i kupanje djece u Kupi „što se direktno kosi sa svime onime što govori u prilog tome da djeca nisu bila redovito održavana“. No upravo to kupanje djece jedno je od najpotresnijih svjedočanstava o karakteru „Prihvatilišta“. Svjedok Joso Stanić izjavljuje: „... tek nekako 17 ili 18 (kolovoza 1942., op.a.) ponovno sam otišao u Sisak sa biciklom te taman prilikom ulaska u Sisak t.j. kada sam došao na zidani kupski most vidio sam jedan strahoviti prozor koji me je prosto zaprepastio. Naime od sokolane kao i od škole sa druge strane Kupe razišlo se ne znam ni koliko broj ali veliki broj djece niz obalu Kupe polu gola i bosa sa željom da se okupaju odnosno pošto su na to bili prisiljeni od svojih čuvara. Djeca su bila tako izmučena od kojih je bilo i velik broj upravo posve male djece neobično su mnogo vikala i plakala te zapomažući tražeći hrane i dozivajući svoje majke. Dakle, prizor upravo je toliko bio strašan da se neda uopće ničim opisati da bi se mogla dobiti jasna slika o strahovitom prizoru koji se pojavio pred svakim onim koji je slučajno tada naišao tuda...“⁶⁵ Marija Mišćević, Hrvatica iz Siska, bila je zaposlena u kupalištu „Teslić“ koja navodi: „Prilikom dopremanja djece u kupalište (...) vidjela sam, kako žene koje su radile na kupanju te djece, djecu nakon kupanja голу meću ležati ne cement. Sve su to bila mala djeca. Djeca su ostajala ležati ne cementu po nekoliko sati, dok se ne okupaju sva, a zatim su vožena u dječji logor. Rukovodioc kod tog posla bio je Dr. Najžar, koji je sve to vidio i nije poduzimao ništa da se djeca ne stavljaju na cement. Nisam se usudila prići dr. Najžaru i moliti ga da spriječi to, da djece leže na cementu zbog toga što je dr. Najžar bio vrlo surov i grub čovjek.“⁶⁶

O suđenju liječniku Najžaru Vukelić navodi: „Poratno utvrđivanje zločina od strane raznih komunističkih komisija koje su trebale definirati krivce iz razdoblja NDH. U smislu provođenja nekakve kako su oni rekli ustašoidne, nacionalističke politike. Kao kolateralna žrtva tih širih akcija, jer niz je takvih primjera, završava i sam Anton Najžar. On na početku nije svjestan ozbiljnosti situacije i ne vidi ni na koji način ni ljudsku ni profesionalnu odgovornost. Smatrao je sebe prvenstveno činovnikom, što je i bio. Iako je bio liječnik, on je bio u državnoj službi i nije mogao odbiti nalog.“ U nastavku svoga izlaganja Vukelić, sasvim neopravdano, svu krivicu prebacuje na učitelja Antu Dumbovića, jer netko ipak treba biti kriv. A ako traži krivca, onda ipak nešto nije bilo u redu u tom „Prihvatilištu“? Krivac za što i tko, ako je sve bilo idilično?

Vukelić će svoje izlaganje završiti: „Najžar je na kraju strijeljan (...). Cijela ta priča o njemu govori u prilog jednoj lošoj tradiciji koja se događa od 1946. A to je da se u jednom dijelu medija, javnosti i interesnih skupina, najednput postaje glavno zlo (...). Moja

⁶⁴ HR-HDA-1722, AFŽ-log.-23/38.

⁶⁵ HR-HDA-1234, ZB-KONF-4/380.

⁶⁶ HR-HDA-1234, ZB-KONE, 4/384, kut. 154.

pretpostavka je da je on bio kolateralna žrtva jer je netko očito trebao odgovarati za ovo (odgovarati za što? op.a.). U smislu sudske prakse, to je primjer apsolutne represije.“⁶⁷

Navodeći tek nekoliko iskaza svjedoka o stanju u „Prihvatilištu za djecu izbjeglica“ u Sisku, koje je ubrzo po osnivanju postalo, po svim pokazateljima, a unatoč naporima Ministarstva udružbe NDH i HCK, pravi logor za srpsku djecu, jedinstven u cijeloj po Nijemcima okupiranoj Europi, dokazala sam i pokazala da je liječnika Antuna Najžara, upravitelja „prihvatilišta“ sustigla zaslužena kazna ma koliko se revizionisti trudili dokazati suprotno. Dakle, da je bio ratni zločinac, a ne spasitelj srpske djece.

Pri tome nisam razmatrala njegovu ulogu kao liječnika u ustaškom sabirnom logoru Sisak zaduženog i za selekciju za rad sposobnih muškaraca i žena. O načinima na koje je sprovodio selekciju, liječničkoj nebrizi za zatočenike i zatočenice i djeci u ovom sabirnom logoru, navodnim pijankama i orgijama na kojima je sudjelovao, postoji veliki broj iskaza svjedoka koje ga diskreditiraju ne samo kao liječnika, već i kao čovjeka.

⁶⁷ Dokumenti sa suđenja dostupni su u Državnom arhivu u Sisku, HR-DASK-765, Zbirka sudskih predmeta političkih procesa 1945-1951, dr. Anton Najžar, STUP 46/46.

LITERATURA

Butorac, Lujzo., „O dječjem prihvatilištu u Sisku”, u *Tkalčić-godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije*, (Zagreb, 2011.)

Deželić, Velimir, mlađi *Kakvi smo bili?: zapisi mojoj unučadi: život zagrebačke obitelji od 1827. do 1953.* (Zagreb, 2011.)

Dizdar, Zdravko., „Logori na području sjeverozapadne Hrvatske u toku Drugoga svjetskog rata 1941–1945. godine”, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 22, br. 1–2 (Zagreb, 1990.), str. 97–98.

Horstenau, Edmund Glaise, *Zapisi iz NDH* (Zagreb, 2013.)

Geiger, Vladimir., Rupiće, Mate, Kevo, Mario., Kraljević, E., Despot, Zvonimir., *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944–1946., Dokumenti, Knjiga 3, Zagreb i središnja Hrvatska* (Zagreb, 2008.)

Lukić, Dragoje., *Bili su samo deca* (Beograd, 2000.)

Mataušić, Nataša., *Diana Budisavljević zaboravljena heroina Drugog svjetskog rata* (Zagreb, 2020., Beograd, 2021.)

Mataušić, Nataša., „Rad prihvatilišta za djecu izbjeglica u Sisku i djelovanje učitelja Ante Dumbovića“, *Zbornik Janković*, Vol. VI, No. 7 (Bjelovar, 2022.), str. 212–281.

Miletić Antun., *Koncentracioni logor Jasenovac, Knjiga IV* (Jagodina, 2007.),

Ogrizović, Slava., *Zagreb se bori* (Zagreb, 1977.)

Tko je tko u NDH (Zagreb, 1997.)

Vukić, Igor., Kuzman, Ilija., „Neke spoznaje o zbrinjavanju i zdravstvenoj skrbi djece s Kozare u prihvatilištima 1942. godine“ u *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije*, Vol. XVI No 31(1), (Zagreb, 2021.)

Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 22. kolovoza do 6. rujna 1941., Knjiga V. (svezak 41–50)

Žene Hrvatske u NOB-i, Knjiga 2 (Zagreb, 1955.)

IZVORI

HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV, ZAGREB

HR-HDA-1234, Konferencija za društvenu aktivnost žena

HR-HDA-226, MZU NDH, Ministarstvo zdravstva i udružbe NDH

HR-HDA-1722, Antifašistička fronta žena Hrvatske

HR-HDA-1753, OF Ivan Očak

HR-HDA-1561 SDS RSUP SRH Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH

HR-HDA-306, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača

DRŽAVNI ARHIV U SISKU

HR-DASK-4, GPS/B-II, 6/9. Digitalne zbirke

HR-DASK-765, Zbirka sudskih predmeta političkih procesa 1945–1951, STUP 46-1946.

MUZEJ ŽRTAVA GENOCIDA, BEOGRAD

MŽG, Beograd, Arhiva, OF Dragoje Lukić

TISKOVINE

Narodne novine, od 25. kolovoza 1941.

Hrvatski tjednik od 11. studenoga 2022.

INTERNETSKI IZVORI

<https://laudato.hr/vijesti/aktualno/dokazana-je-istina-o-dobrotvoru-dr-antunu-najzaru-upravitelju-djecjeg>.

<https://www.portalnovosti.com/natasa-matausic-u-sisku-je-bio-pravi-ustaski-djecji-logor>, pristupljeno 14. travnja 2024.

https://www.glassrpske.com/lat/novosti/vijesti_dana/natasa-matausic-hrvatska-istoricarka-u-sisku-nije-bilo-nikakvo-prihvatiliste-nego-ustaski-logor-za-djecu-sa-kozare/294698?fbclid=IwAR3uHloGjpVVgHBRzqqlFAUYkazy, pristupljeno 14. travnja 2024.

Nataša Mataušić, Doctor of Historical Sciences
Museum Advisor
mob: 00385997024506
E-mail: nmatausic@gmail.com

Summary

DOCTOR ANTUN NAJŽAR, CRIMINAL OR SAVIOR OF SERBIAN CHILDREN IN THE "SHELTER FOR REFUGEE CHILDREN" IN SISAK?

During the Second World War, the Ustasha authorities established a camp system in Sisak. The system consisted of an Ustasha concentration camp in which Serbian families from the war-affected areas were interned, and after the actions of "clearing the terrain" and "Shelter for refugee children". The "Shelter" was founded by the Ministrz of Social Affairs of the NDH, but it was under the actual supervision of the Ustasha Supervisory Service in charge for of all camps in the NDH. Due to the lack of proper care for children, the "shelter" soon becomes a camp for children unique in all of occupied Europe. This is proven by numerous witness statements. Doctor Antun Najžar was in charge of the selection of men and women in the camp and at the same time he was the manager of the "shelter". Only he could make decisions about treatment, nutrition and ways of housing the children. After the end of World War II, he was sentenced to death as a war criminal.

Keywords: ustascha camp, "Shelter for refugee children", Sisak, Dr. Antun Najžar, Diana Budisavljević, Serbian children, Commission for determining the crimes of the occupiers and their helpers, revisionism